

Лілія Білоусова

кандидатка історичних наук,

редакторка,

ТРК «Град»,

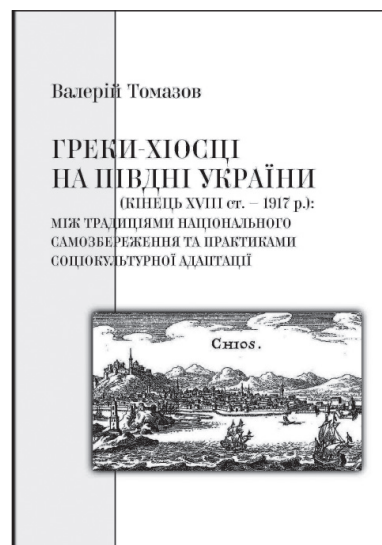
заступниця голови,

Наукове товариство історії дипломатії

та міжнародних відносин (м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1870-6776>

ГРЕКИ ХІОСА В ЕТНОСФЕРІ УКРАЇНИ: ПОГЛЯД КРИЗЬ РОДИННУ ІСТОРІЮ

Рецензія на видання: **Томазов В. Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): між традиціями національного самозбереження і практиками соціокультурної адаптації / відповід. ред. Г. Боряк. Київ: Інститут історії України НАН України. 354 с.**

Вихід із друку монографії Валерія Томазова «Греки-хіосці на Півдні України (кінець XVIII ст. – 1917 р.): між традиціями національного самозбереження і практиками соціокультурної адаптації» став значною подією у вітчизняній історичній науці.

По-перше, не можна не зазначити оригінальність теми, яка висвітлює не тільки один із найцікавіших аспектів історії України,

а й виходить на міжнародний рівень, оскільки є яскравою сторінкою минулого і сучасного таких країн як Болгарія, Велика Британія, Греція, Італія, Молдова, США, Туреччина, Франція та ін.

Характерною особливістю історії Півдня України є багатонаціональність і тісні політичні, економічні, соціальні й культурні зв'язки із зарубіжними країнами. Геополітичний фактор цього регіону, зокрема, виходи до Чорного моря і розвиток морських шляхів через Середземномор'я з країнами світу упродовж кінця XVIII – початку XX ст. спричинили активні міграційні процеси. Внаслідок численних переселень до Російської імперії представників понад ста націй, народностей і етнорелігійних груп сформувалося різнобарвне населення Північного Причорномор'я, серед якого греки займали свою особливу нішу і здійснили значний внесок у розвиток регіону. Грекам України присвячено чимало наукових і науково-популярних досліджень, однак сімейні історії та колективні портрети окремих етносоціальних груп в українській історичній науці залишаються рідкісним явищем. Що стосується греків-хіосців

на українських теренах, то у сучасній вітчизняній і зарубіжній історіографії зазначена тема не зайшла всебічного висвітлення, отже, актуальність монографії – безперечна.

Книжка є особливо цінною і з точки зору прикладного значення й перспективи використання її у політичній, дипломатичній, економічній та культурній сферах. Адже 2021 рік є ювілейним для відзначення 30-річчя незалежності України та встановлення/відновлення дипломатичних відносин із багатьма країнами світу, зокрема з Грецією, для якої 2021 р. і наступні, аж до 2030 р., є ще й періодом відзначення найголовнішої історичної події країни – 200-річчя Грецького національно-визвольного руху 1821–1829 рр. проти османського панування за відновлення державності Греції.

Острів Хіос увійшов у світову історію як приклад найтрагічніших жертв, принесених на вівтар свободи Греції: 11 квітня 1822 р., під час розправи османів над 120-тисячним населенням острова через підтримку Грецької революції, 25 тис. острів'ян було вирізано, близько 45 тис. продано в рабство, а близько 23 тис. втекли з острова, утворивши хіоську діаспору в різних країнах світу, зокрема, на Півдні України. Отже, вивчення спільних сторінок історії України і Греції є важливим фактором зміцнення сучасних українсько-грецьких відносин.

Аналізуючи це дослідження, не можна обійти увагою й особистість автора, одного з найвідоміших вітчизняних істориків. В. Томазов – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України Національної академії наук України, заслужений працівник культури України. Його звернення до грецької тематики сталося ще наприкінці 1990-х років, коли в Інституті історії України НАН України цей напрям за підтримки грецької сторони отримав могутній імпульс для розвитку, був створений спеціалізований відділ на чолі з Н. Терентьевою.

Саме відтоді автор розпочав плідну роботу з численними джерелами українських та російських архівосховищ, а у 2004 р. отримав унікальну можливість безпосередньо працювати з документами архівів і матеріалами бібліотек острова Хіос, відвідати його церкви і некрополі, вивчати топоніміку, в якій закарбувалася пам'ять про героїв майбутньої книги.

В. Томазов обґрунтував наукову значимість і хронологічні межі монографії, чітко сформулював завдання. Автор наголосив, що праця не є розвідкою з економічної історії, а спробою створити якомога яскравіший та багатогранніший колективний портрет такої неординарної етносоціальної спільноти як греки-хіосці та визначити їхнє особливе місце в російському імперському суспільстві від кінця XVIII ст. до 1917 р. Об'єктом дослідження стали 8 хіоських родин – Маврогордато, Маврокордато, Родоканакі, Раллі, Севастопуло, Скараманга, Каралі й Аверіно.

Для досягнення мети автор використав методологічний інструментарій просопографії. Актуальність цієї допоміжної історичної дисципліни та її дослідницьких методів очевидна і є одним із головних трендів світової історичної науки. Адже тривалий час в українській історичній науці роль особистостей та окремих родин майже ігнорувалася, а такі дисципліни як генеалогія і біографістика, перебуваючи у категорії «допоміжних», не мали в радянський період соціального запиту і не отримували необхідного всебічного розвитку.

Від середини 1990-х років ситуація докорінно змінилася, і на теперішній час родинна історія є одним із найпопулярніших напрямів історичних досліджень в Україні.

Робота здійснена в рамках проблематики, яку тривалий час розробляє сектор генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України. Варто згадати, що це не перша книжка В. Томазова у зазначеному науковому жанрі. Його перу належать опубліковані праці з історії козацько-старшинських родів України, роду Патонів, сімейств Маврокордато та ін. Як і попередні студії, історія грецьких хіоських родів базується на численних архівних джерелах і є успішним результатом надзвичайно цінного багаторічного досвіду науковця на благодатному міждисциплінарному полі історії, літератури, генеалогії, біографістики, джерелознавства, некрополістики та ін. наук.

Структура монографії логічна, містить вступ, 3 розділи, висновки, додатки у вигляді генеалогічних таблиць, вражаючий список використаних джерел і літератури, географічний та іменний покажчики.

У першому розділі «Введення до проблематики історико-просопографічної студії» автор проаналізував стан розробки теми як в Україні, так і в Греції, що є надзвичайно важливим з огляду на певні труднощі в ознайомленні з результатами таких досліджень через мовні бар'єри. Запропонований В. Томазовим критичний підхід до напрацювань попередників дозволив уточнити дані, виправити помилки, що вкорінилися у багатьох публікаціях, та отримати нові результати. Огляд наукової літератури доповнений інформацією про масштабні спільні українсько-грецькі наукові проєкти, в яких автор брав активну участь. Найперший з них був започаткований 2003 р. президентом Грецько-української палати (м. Пірей, Греція) Яннісом Поліхронопулосом і мав на меті дослідити історію 12-ти хіоських родин, які переселилися до Одеси. Прикладне значення створення такого наукового інформаційного продукту полягало у використанні прикладів історичних традицій економічних зв'язків для залучення сучасних хіоських судновласників до співпраці з Україною, зокрема, для започаткування поромної лінії Одеса–Пірей. Однак, на той час бюрократичні перепони в Україні не дозволили втілити ідеї грецького бізнесмена у життя, а відтак після публікації 3-х монографій (автори — К. Авгітідіс, Л. Білоусова і В. Томазов) проєкт було згорнуто. Заслугою В. Томазова стало те, що він продовжив дослідження самотужки, і накопичені цінні матеріали побачили світ у цій монографії.

Величезним здобутком автора є те, що йому вдалося залучити широке коло джерел. Документи з історії присутності вихідців з острова Хіос на територіях Північного Причорномор'я були виявлені автором в архівах України, Греції, Молдови і Росії й систематизовані в солідну інформаційну базу даних, де представлені, зокрема, документи з Державного архіву Одеської області, Національного архіву Республіки Молдова, Російського державного історичного архіву, Російського державного архіву Військово-Морського Флоту та ін. установ.

Більшість використаних джерел раніше не були опубліковані і введення їх до наукового обігу значно підвищує цінність роботи. Слід відзначити широку репрезентативність джерел за походженням, видом та змістом — це законодавчі акти, управлінська документація адміністративних, церковних та громадських установ, органів самоврядування, навчальних закладів, ста-

тистичні звіти, довідники, мемуари й інші документи особового походження, періодичні видання. Одним із найголовніших комплексів джерел є церковні метричні книги, що містять актові записи цивільного стану (про народження, шлюб і смерть), які є найбільш достовірними джерелами для біографічних та генеалогічних досліджень. Широко використано джерела грецькою мовою, що є новим словом у вітчизняній історіографії. В процесі опрацювання джерел науковець намагався встановити ступінь достовірності і репрезентативності вміщеної в них інформації. Різноманітність джерел дала можливість В. Томазову показати масштаб і динаміку розвитку хіоських родів упродовж століття, з екскурсами у давніші часи, якщо того потребувала логіка дослідження.

Другий розділ «Князі Маврокордато» присвячено одному з наймогутніших аристократичних хіоських родів. Автор відтворив детальну історію роду від візантійських часів, висвітлив процес укорінення в Дунайських князівствах та суттєвий внесок у їхній розвиток, показав переселення Маврокордато на терени Російської імперії, визначив їхню роль в економічному і соціокультурному житті Півдня України, а також подав яскраві портрети найбільш відомих представників роду – Олександра Івановича Маврокордато (Філарріса), Скарлата Стефановича і Дмитра Георгійовича Маврокордато.

У третьому розділі «Греки-хіосці – представники фінансової аристократії» висвітлено сімейні історії Маврогордато (гілки Лакана, Нікола, Скарлаті, Вітелла), Родоканакі, Раллі, Севастопуло, Скараманга, Каралі й Аверіно.

Укладання біографій персоналій і встановлення генеалогічних зв'язків завжди вимагає копіткої праці. Знайти потрібну інформацію серед тисячі документів та логічно пов'язати отриману з них інформацію часто можливо виключно завдяки спеціальним знанням в області історії певного періоду, адміністративного устрою і структури державних установ, з урахуванням джерелознавчих проблем і «підводних каменів» при роботі з діловодною документацією XIX – початку XX ст. На щастя, автор має значний досвід роботи у цьому напрямі. Йому вдалося успішно зібрати величезний обсяг генеалогічних відомостей, матеріалів про розвиток торгових домів, участь хіосців у різноманітних галузях економіки, благодійництві, культурно-освітній сфері. Історія кожної родини відтворена детально, у всій повноті, на прикладах кількох поколінь, із зазначенням фактів як сімейної історії (народження, одруження, смерті), так і історії соціальної – міграцій, напрямів діяльності, державної і військової служби тощо. Автор піднімає таке важливе і актуальне для всіх етнічних груп питання як збереження національної ідентичності в умовах мешкання поза межами батьківщини, в діаспорі. Особливе місце в дослідженні посідає Одеса, з якою тісно пов'язані всі представлені автором роди, а також через сімейні історії показано зв'язки Одеси з такими причорноморськими містами як Маріуполь, Таганрог, Керч, Ростов-на-Дону.

У цілому монографія містить багатий фактичний і аналітичний матеріал, внаслідок чого має науково-практичне значення, зокрема, для відродження традицій і діяльності грецьких громад України, міжнародного співробітництва, зміцнення українсько-грецьких зв'язків. Робота безумовно є надзвичайно корисною для застосування у навчальному процесі у школах, гімназіях, ліцеях, університетах, академіях. Актуальним вбачається також її використання у таких галузях як державне управління, міжнародні відносини, дипломатичні стосунки, краєзнавство тощо.

Тема апробована В. Томазовим на конференціях, у лекціях і публікаціях. Отже, закладено фундамент для майбутніх наукових і соціально-культурних дослідницьких проєктів. Автор має широку перспективу продовження у напрямі виявлення і дослідження широкого кола документальних джерел, що зберігаються, зокрема, в архівах Великої Британії, Греції, Молдови, Росії, Туреччини, України, Франції та ін. країнах, на теренах яких хіоські роди мали свої ділові представництва та місця проживання.

Ще одним достоїнством монографії є те, що, незважаючи на її науковий характер, текст написаний жваво, популярно, з використанням багатої лексики. А це є запорукою того, що не тільки колеги по цеху, а й широке коло читачів зможуть із задоволенням «мандрувати» світом разом із героями, портрети та життєві історії яких автору вдалося відтворити у деталях, випукло і яскраво.

Відзначивши безперечні позитивні якості дослідження, хочеться висловити побажання автору продовжувати розроблення цієї проблематики, оскільки зазначеними 8-ма родами тема хіоських греків в Україні не вичерпується.

У підсумку монографія В. Томазова є оригінальною, цікавою і єдиною в українській історіографії на сьогодні узагальнюючою працею з історії хіоських родин, в якій на солідній джерельній основі, з використанням здобутків світової історіографії аналізуються актуальні питання генези, розвитку і ролі зазначеної етнічної групи на теренах Півдня України. Автор здійснив вагомий внесок в історичну науку, демонструє значний науковий потенціал і заслуговує на найвищу оцінку за багаторічну плідну наукову працю.